

Катерина **Ткачик-Попенюк**

викладач відділу
фундаментальних дисциплін
КУПДМ ЛНАМ

Оздоблення екстер'єру традиційного житла села Шешори ХХ століття

Анотація. У статті розглядається концепція формотворення та засоби художньої виразності будівельних оздоб, характер орнаментальних мотивів традиційного житла села Шешори Косівського району Івано-Франківської області у ХХ столітті. Акцентується увага на мистецтвознавчому аналізі вікон, веранд і ганків. У науковий обіг уведено прізвища невідомих досі народних майстрів столярної та будівельної справи.

Ключові слова. Архітектура, декор, дерево, ганок, веранда, дерев'яне мереживо.

Художнє оформлення екстер'єру гуцульської хати ХХ ст. є якісно новим мистецьким явищем в українській архітектурі та мистецтві, що тривалий час залишалося не достатньо дослідженим.

Науковці здебільшого вивчали планувальне та конструктивне вирішення народного житла, розкривали загальні риси народної творчості в архітектурі.

Отже, актуальність теми дослідження зумовлюється:

- необхідністю фіксації оздоблення житла визначеного населеного пункту;
- детальним вивченням декоративних елементів народного житла окремих населених пунктів, що дозволить у подальших дослідженнях визначити закономірності розвитку та взаємовпливи, що характеризують їх художні особливості та типологію;
- доцільністю ґрунтовного вивчення та дослідження запропонованої теми в руслі мистецтвознавчої проблематики та поповнення наукових знань з історії вітчизняної культури і мистецтва.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- уперше введено в науковий обіг матеріали, виявлені шляхом польових досліджень;
- комплексно досліджено декор житла окремого населеного пункту на Гуцульщині;
- здійснено спробу визначити типологію віконець-модулів, що в поєднанні з ажурним декором формують основний декоративний елемент житла;
- класифіковано профільовано-ажурні орнаментальні елементи;
- на основі фактологічного матеріалу продемонстровано кольоровий декор, пластичну обробку та рельєфний орнамент тинькованих стін традиційного житла с.Шешори;
- досліджено прізвища провідних народних майстрів.

Архітектура одночасно вирішує не лише естетичне (художнє) завдання, а й функціональне і конструктивне, адже ці якості, безумовно, взаємозалежні та доповнюють один одного, створюючи єдине ціле. Такий комплекс вимог до архітектури у вигляді формули “Користь, міцність, краса” був описаний ще в I столітті до н.е. римським зодчим Марком Вітрувієм у трактаті “Десять книг про архітектуру” [1, с.95].

Населення Гуцульщини використовувало ці якості та намагалося наслідувати красу докільля не тільки в одязі, предметах побуту, а й у власному житлі. Воно, як твір мистецтва, своїм виглядом повинно так впливати на свідомість і почуття людей, щоб у них з'являлися позитивні емоції.

Місцеві мешканці, перш за все, звертають увагу на пластичну виразність декору, ужиткову доцільність, модність і не завжди наважуються дати національну ідентифікацію певних візерунків, художньо-технічних прийомів [2, с.34].

Не є винятком традиційне житло с.Шешори Косівського району Івано-Франківської області. Це гуцульське село, розташоване в Карпатах на кордоні з Покуттям, що, без сумніву, має вплив на місцеві традиції народної художньої творчості.

Кліматичні умови, місцеві будівельні ресурси, вироблені поколіннями будівельні прийоми, взаємовпливи і зв'язки з іншими регіонами, які значно посилюлися в післявоєнні роки, мали безпосередній вплив на розвиток архітектури та її оздоблення, художні якості екстер'єру.

Гуцульські майстри, наймаючись на роботу, виконували

побажання власників, які керувалися загальноприйнятими традиціями, особистими вподобаннями й обмеженими можливостями будівельної техніки. І тільки від середини ХХ ст. почався етап розвитку будівельно-технічних засобів, коли почали застосовувати метал, бетон тощо.

Незмінним на початку ХХ ст. у бідівництві залишалося дерево, якого в Карпатах удосталь. Використовували, в основному, ялицю та смереку, природна фактура обкорованого стовбура яких підсилювала художні якості будівель у поєднанні з текстурою поверхні зрубних стін, замками вінців зрубу, випустами під платви та кривлями даху.

Для захисту житла від опадів використовували гонт, а гребінь даху завершувався випущеним останнім рядом гонтів, кожен з яких вирізували у формі ромбиків чи зубців. Краї стріхи були прямі або просто зубчасті, щоби не затримувалося стікання дощової води. Так само викінчували нижні краї кожного ряду гонтів.

Дах був двосхилий, та й причілки майстри-будівничі не позбавили декору. Їхні площини зашивали методом вертикальної шалівки. Звисаючі краї дощок декорували нескладним контурним вирізуванням.

У 30-х рр. ХХ ст. різке зменшення кількості високоякісної будівельної деревини призвело до появи каркасних стін. Несуча конструкція каркаса, як правило, виготовлялася з дерева. Заповненням до нього служила деревина низької якості. Стіну обмащували сумішшю глини та соломи, білили вапняним розчином, і, таким чином, робили її схожою на монолітну.

На тлі однотонної стіни вирізнявся декорований ганок відкритого типу, перекритий двосхилим дахом із фронтоном. Його зашальовували (вертикально) дошками одним або двома ярусами, нижні кінці яких також завершували фігурним вирізуванням. На стику дощок утворювалася рапортна стрічкова композиція з елементів, що нагадують перевернутий стилізований розквітлий тюльпан. Щілини між дошками закривали планками, які часто зафарбовували в контрастний колір до тла. Такий принцип декорування надавав фронтові більшої фактурності. Доповненням та центром композиційної площі було слухове вікно у формі серця, ромба, кола.

Фронтон оперто на стовпи, які мають грубу пластичну обробку

без декоративної різьби. Між ними вмонтовано вертикальні дошки, поверх них — поруччя.

Упродовж 1960— 1970-х рр. стрімко активізується сільське будівництво. У державі інтенсифікується виробництво цегли, залізобетонних елементів, шиферу, покрівельного заліза, черепиці, цементу. Одночасно застосовуються місцеві матеріали та ручні технології. Це дало поштовх трансформаційним процесам у сільському будівництві, відкрило шлях до розширення палітри, матеріалів, опоряджувальних засобів.

Зростання кількості транспортних засобів також активізувало переміщення людей, можливість переймати культурний досвід у різних сферах життя, зокрема в будівництві [3, с.95].

Основним декоративним елементом традиційного житла с.Шешори, як і більшої частини території Гуцульщини, у цей час були веранда та ганок закритого типу. За художньо-декоративними особливостями вони поділяються на дві основні частини — віконну й підвіконну. Віконні рами складаються з окремих віконць-модулів, які, групуючись секціями по 3-4 між несучими стовпами, утворюють суцільний орнаментальний пояс із мереживом укладених випилених уручну дерев'яних елементів [4, с.491].

Кожне з віконць-модулів вирішено по-різному: членоване на менші або більші секції, поділяються на три площини по горизонталі, що відрізняються за масштабом. Для зручності візуального сприйняття середовища за вікном середня площа скла —

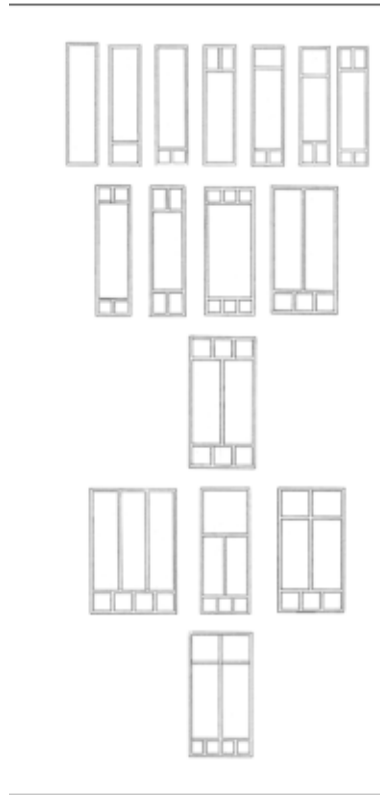

Табл. 1.

найбільша. Верхні секції дещо більші в порівнянні з нижніми й можуть бути поділені ще на кілька менших. У деяких випадках виявлено поділ віконця-модуля в центрі по вертикалі. Він може не перетинати нижньої або верхньої секцій а повторюватися. Таких членувань може бути два або й три. У такому випадку, віконце-модуль має дещо інші параметри, воно значно ширше за розміром у порівнянні з віконцем без вертикального поділу. Є зразки без членувань, тобто віконце-модуль закрите склом і містить випилені лобзиком з дерева орнаментальні вкладки (табл. 1).

Синтез віконного та орнаментального мережива виявляється у складних візерункових композиціях. Їхні мотиви різноманітні та прості за будовою (табл. 2). Значне місце займають дохристиянські солярні символи головного небесного світила — сонця. Вони традиційно трактуються у вигляді широкого, дещо потовщеного, кола з вісьмома пелюстками в середині, або навпаки — з вузьким колом.

В останньому розміщена доволі оригінальна, зате складна композиція, утворена із двох, парно з'єднаних і закручених різко. Можна припустити, що таке своєрідне композиційне вирішення, мабуть, є не що інше, як відгомін малюнка, пов'язаного з небесними сузір'ями, зокрема, сонцем і культом тварин. Такі рідкісні за своїм космогонічним походженням зображення дійшли до наших днів, в основному, у народній творчості, яка має прадавню історію розвитку. Окрім того, візерункові сонячні світила майстри

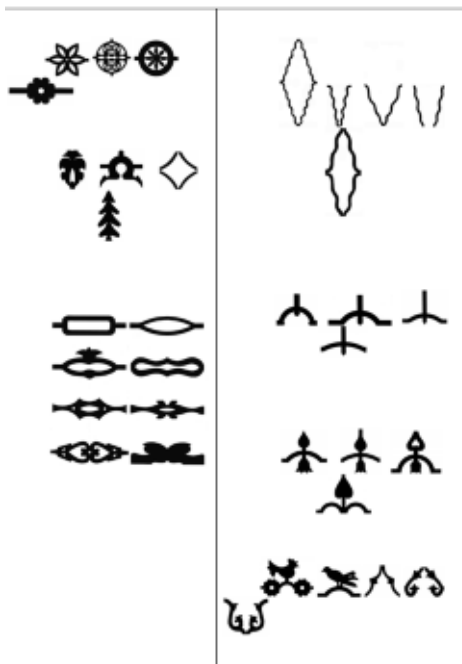

Табл. 2.

зображували шестипелюстковими й восьмипелюстковими розетами з округлими або гострокінцевими за-вершеннями, які поширені навіть і сьогодні в різних видах декоративно-прикладного мистецтва.

Серед візерункових композицій привертають увагу перевернуті антропоморфні фігурки, що складаються з квіткових елементів — тюльпанів, сердечок, листків. Їхнє оригінальне трактування полягає в тому, що одяг має тюльпановидну форму, а голівки зроблені з листків або сердечок і з'єднані між собою півдугами. Загалом така антропоморфна стрічкова композиція ажурних веранд нагадує нам старослов'янський танок. Відомий український дослідник П. Жолтовський простежив подібний рух антропоморфних фігур у орнаментиці гуцульських мосяжних виробів [5, с.92].

Слід виокремити також стилізовані зображення птахів — голубів та півнів на півдугах, де голуб — символ зародження світу [6, с.112].

Знаходимо в народному мистецтві й чимало орнаментальних мотивів дерева, які з'явилися в результаті поклоніння нашими предками природі. Особливого значення набув культ дерева, що зображалося в різних видах народного мистецтва й різноманітних стилізаціях. Не є виключенням мотив смереки в шешорських орнаментах.

Чи не найбільшого поширення отримали орнаменти так званого хвилеподібного типу, укладені у вигляді великих та малих ромбів, трикутників, променів і зигзагів.

Такі вищезазначені орнаментальні мотиви спостерігаємо в мереживному переплетенні вікон одного, двох або й трьох мансардних приміщень та двостулкових дверей (головних та господарських). Доповненням до загального декоративного образу хати є дерев'яні та цегляні стіни, отиньковані вапняно-глиняним та теразитовим тиньком, побілені та розписані орнаментом. Зазвичай це "гірлянда", "тюльпан", "виноград", "рушник" та певні елементи рослинного орнаменту. Їх наносили на поверхню штукатурки, використовуючи заздалегідь випилені з дерева форми. Порожнину у формі затирали тиньком. Після затвердіння маси форму забирали, а на стіні залишався рельєфний візерунок.

По краях стіни та вздовж дверей невеликим (2-3 см.)

підвищенням виділяють пілястри, що зв'язані між собою виступаючим фризом. Таким чином кожна стіна оточена своєрідною рамкою. Площину пілястрів поділяють на прямокутники, що імітують руст [4, с.490].

Для захисту стін від атмосферних опадів нижню їхню ділянку (від підвіконника до фундаменту) прикривали вертикальним шалюнком. Щілини між дошками приховували рейками. По верхній повздовжній лінії виставлено вузький карниз, під яким прибито фігурно вирізану дошку. Шалюнок продовжується й переходить на нижню площу ганку або веранди. Подекуди тут він може бути іншого типу — “у смерічку”, або зашитий дошками з візерунком фігурного вирізування, який виконували в місці стикування облицювальних дощок. Зазвичай це елементи, що розташовані на вертикальній осі: “листочки”, “ромби” з вигнутими сторонами, “шпилі”, “серця”, “півкола”. Таким же методом декорували й ділянку над вікнами та дверима веранд.

Принцип вирішення фронтона ганку не змінювався протягом першої половини ХХ ст. Вертикальний шалюнок та “у смерічку” доповнюється більш складнішим за силуетом слуховим отвором. Можна побачити різного вигляду “вазон”, дзеркально розміщені “олени”, “білки”, “пташки”.

Крокви фронтона оперті на дерев'яні виступи, що оздоблені в техніці профілювання. Їхня конфігурація уподібнюється орнаменту, що закомпонований у нижній частині фронтоного шалюнка. Обв'язка висячих крокв складена з окремих об'ємних дерев'яних перехрещених конструкцій. Вони завершуються вирізаними призмоподібними формами.

Основними покрівельними матеріалами до кінця ХХ століття залишаються: червона черепиця, алюмінієва або оцинкована бляха, шифер.

Неабияку роль у формотворенні та оздобленні народної архітектури відіграють провідні майстри-зодчі. Кожен із них, як творча особистість, опирався на історико-мистецькі традиції, що формувалися та передавалися протягом багатьох поколінь. Вони — талановиті майстри в галузі будівництва, столярної справи й бляхарства. Значна їх кількість здобувала свою професійну майстерність самотужки або під пильним керівництвом старшого, більш досвідченого майстра. У с.Шешори працювали: Крилюк Василь Іванович (1922— 1914), Якібчук Іван Васильович

(1942— 2013), Іванишин Микола Васильович (Міхасів) (1929 р.н.), Братівник Василь Васильович (1956 р.н), Соколюк Андрій Дмитрович (1894— 1957), Соколюк Іван Андрійович (1937 р.н.).

Отже, аналізуючи еволюцію розвитку фомотворення та художнього оформлення житла в с.Шешори Косівського району Івано-Франківської області, відзначаємо, що його пік припадає на 60-80-і роки ХХ століття. Декоративним акцентом були веранди, ганки та вікна мансардних приміщень. Вони є не тільки домінантою в оздобі житла даного періоду, але й взірцем органічного взаємозв'язку з архітектурою в цілому. Розмаїття візерункових композицій дало можливість дослідити генезу мотивів, простежити їхню символічну та художньо-естетичну цінність.

1. Котеньова З. І. Конспект лекцій із курсу «Архітектура будівель і споруд»(для студентів 2 та 3 курсів всіх форм навчання за напрямом підготовки 6.060101 «Будівництво»зі спеціальностей «Теплогазопостачання і вентиляція», «Промислове та цивільне господарст-во»та «Охорона праці в будівництві») / З. І. Котеньова, Н. В. Мороз; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2011. — 143 с.
2. Селівачов М. Р. Еволюційні процеси в Українській народній орнаментиці кінця ХІХ — ХХ століть / Михайло Селівачов // Народна творчість та етнографія. — 1995. — № 1. — С.25—35.
3. Гудченко З. Традиційна сільська забудова в Україні (трансформація та міжетнічні впливи) / Зоя Гудченко // Народна творчість та етнологія. — 2013. - №2. — С.94—99.
4. Джуранюк Ю. Художнє оформлення екстер'єру гуцульської хати на Косівщині / Юрій Джуранюк // Історія Гуцульщини: зб. наук. праць. — Т. VI / голов. ред. Микола Домашевський, заступн. голов. ред. Нестор Библюк; Косівське відділення Регіонального об'єднання дослідників Гуцульщини, конференція Гуцульських товариств Америки й Канади. — Львів.: ЛОГОС, 2001. — С.487 — 493.
5. Жолтовський П. М. Орнаментация народних металевих виробів Гуцульщини / П. М. Жолтовський // Народна творчість та етнографія. — К., 1958. — С.75 — 92.
6. Давидюк В. Як ще не було з початку світа (світотворчі мотиви в житловому просторі українців Полісся і Карпат) / Віктор Давидюк // Народознавчі зошити. — 2009. — № 1 — 2. — С.110— 114.

ANNOTATION

Kateryna Tkachyk-Popeniuk. Exterior Decoration of the Traditional Dwelling of Sheshory Village of the 20th Century. In this article, the author considers the conception of fashioning and means of artistic expressiveness of building decorations as well as the character of ornamental motifs of traditional dwelling in the village of Sheshory, Kosiv Region, Ivano-Frankivsk Oblast in the 20th century. The attention is focused on the stylistic analysis of windows, verandas and porches. The unknown before surnames of the folk masters of joinery and building are introduced into scientific parlance.

Key words. Architecture, décor, wood, porch, veranda, wooden lace.

АННОТАЦИЯ

Катерина Ткачик-Попенюк. Отделка экстерьера традиционного жилища села Шешоры XX века. В статье рассматривается концепция формообразования и средства художественной выразительности строительных украшений, характер орнаментальных мотивов традиционного жилища села Шешоры Косовского района Ивано-Франковской области в XX веке. Акцентируется внимание на искусствоведческом анализе окон, веранд и крылец. Введено в научный оборот имена неизвестных до сих пор народных мастеров столярного и строительного дела.

Ключевые слова. Архитектура, декор, дерево, крыльцо, веранда, деревянное кружево.